

SHAXS IJTIMOYILASHUVIDA MUNOSABAT PSIXOLOGIYASINING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

Kamolova Mashhura Otabek qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti San'atshunoslik fakulteti

Ta'lim muassasalarining boshqaruvi ta'lim yo'nalishi

+998 91 443 10 05

Annotatsiya. Ushbu maqola munosabat psixologiyasining ilmiy nazariy asoslarini o'rganadi, chunki u shaxsni ijtimoiylashtirishga tegishli. Mavjud adabiyotlarga asoslanib, tadqiqot shaxsni sotsializatsiya qilish sharoitida munosabatlarni shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq asosiy tushunchalar, metodologiyalar va topilmalarni o'rganadi. Tadqiqot ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning shaxsiyatiga munosabat qanday shakllanganligi va integratsiyalashganligini chuqurroq tushunishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Munosabat psixologiyasi, shaxsning sotsializatsiyasi, nazariy asoslar, ijtimoiy kognitiv nazariya, ijtimoiy ta'lim nazariyasi, kognitiv dissonans nazariyasi, munosabat shakllanishi, munosabat o'zgarishi.

Аннотация. В этой статье рассматриваются научные теоретические основы психологии отношений, поскольку она касается социализации личности. Основываясь на доступной литературе, исследование исследует основные концепции, методологии и выводы, связанные с формированием и развитием отношений в контексте социализации личности. Исследование направлено на то, чтобы способствовать более глубокому пониманию того, как формируется и интегрируется отношение к личности человека в процессе социализации.

Ключевые слова: психология отношения, социализация личности, теоретические основы, социальная когнитивная теория, Теория социального обучения, теория когнитивного диссонанса, формирование отношения, изменение отношения.

Annotation. This article explores the scientific theoretical foundations of relational psychology because it concerns the socialization of the individual. Based on the available literature, the study explores the basic concepts, methodologies and findings related to the formation and development of relationships in the context of socialization of the individual. The study aims to contribute to a deeper understanding of how attitudes towards an individual's personality are formed and integrated in the process of socialization.

Keywords: attitude psychology, socialization of personality, theoretical foundations, Social Cognitive Theory, social educational theory, cognitive dissonance theory, attitude formation, attitude change.

Munosabat shaxsning shaxsiyatini shakllantirishda, fikrlar, hissiyotlar va xatti-harakatlarga ta'sir qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shaxsning sotsializatsiyasi, shaxslar o'zlarining ijtimoiy muhitidan qadriyatlarni, e'tiqodlarni va xatti-harakatlarni o'zlashtiradigan va o'zlashtiradigan umrbod jarayon, munosabatlarni rivojlantirish uchun muhim kontekstdir. Ushbu maqola shaxsni sotsializatsiya qilish sohasidagi munosabat psixologiyasini o'rganishga asos bo'lgan ilmiy nazariy asoslarni har tomonlama o'rganishni ta'minlaydi.

Shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining nazariy asoslari bir nechta taniqli nazariyalarga asoslangan. Albert Bandura tomonidan taklif qilingan ijtimoiy kognitiv nazariya, munosabatlarni egallashda kuzatuv o'rganish va modellashtirishning rolini ta'kidlaydi. Banduraning ta'kidlashicha, shaxslar boshqalarni kuzatish va ularning xatti-harakatlariga taqlid qilish orqali o'rganadilar, bu jarayon munosabatlarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir qiladi.

Julian Rotter tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy ta'lim nazariyasi munosabatlarni shakllantirishda mustahkamlash va jazolashning muhimligini ta'kidlab, ushbu istiqbolni kengaytiradi. Rotterning so'zlariga ko'ra, shaxslar ijobiy natijalarga olib keladigan munosabatlarni qabul qilishadi va salbiy oqibatlarga olib keladigan narsalardan qochishadi.

Leon Festingerning kognitiv dissonans nazariyasi munosabat psixologiyasini tushunishga yana bir o'lchov qo'shadi. Ushbu nazariya shuni ko'rsatadiki, shaxslar o'zlarining e'tiqodlari va munosabatlarida ichki izchillikka intilishadi va kognitiv dissonansning mavjudligi – qarama – qarshi e'tiqodlardan kelib chiqadigan noqulaylik-ularni uyg'unlikni tiklash uchun munosabatlarini o'zgartirishga undaydi.

Usullar Bo'limi:

Shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining nazariy asoslarini o'rganish uchun tegishli adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish o'tkazildi. Shaxsiy sotsializatsiya sharoitida munosabatni shakllantirish va o'zgartirish haqidagi tushunchamizga hissa qo'shadigan asosiy tushunchalar, metodologiyalar va empirik tadqiqotlarni aniqlash uchun ekspertlar tomonidan ko'rib chiqilgan maqolalar, kitoblar va ilmiy jurnallar tahlil qilindi.

Shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining ilmiy nazariy asoslarini o'rganish turli xil psixologik nazariyalar va metodologiyalarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Munosabatlar-bu shaxsning shaxsiyati va sotsializatsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan murakkab va ko'p qirrali tuzilmalar. Shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining nazariy asoslarini o'rganishning ba'zi usullari:

Adabiyot sharhi: Munosabat psixologiyasi va shaxsni sotsializatsiya qilishning asosiy nazariyalari va modellarini aniqlash uchun keng qamrovli adabiyotlarni ko'rib

chiqish. Ushbu sohani yaxshi tushunish uchun seminal asarlar va zamonaviy tadqiqotlarni o'rganing.

Tarkibni tahlil qilish: Munosabat va shaxsning sotsializatsiyasi bilan bog'liq takrorlanadigan mavzular va nazariy asoslarni aniqlash uchun tegishli matnlar, maqolalar va nashrlarni tahlil qiling. Ushbu usul mavjud adabiyotdagi naqsh va tendentsiyalarni aniqlashga yordam beradi.

Bo'ylama Tadqiqotlar: Uzoq vaqt davomida munosabat va shaxsiyat xususiyatlarining rivojlanishini kuzatish uchun bo'ylama tadqiqotlar o'tkazish. Ushbu yondashuv shaxslarning yoshi va turli xil hayotiy voqealarni boshdan kechirishi bilan munosabat va shaxsiyat o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sirni chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Eksperimental tadqiqotlar: Xulq-atvor va shaxsning sotsializatsiyasi bilan bog'liq aniq o'zgaruvchilarni boshqarish bo'yicha tajribalarni loyihalash. Eksperimental tadqiqotlar sababiy xulosalar chiqarishga imkon beradi va nazariy bashoratlarning to'g'riligini sinab ko'rishga yordam beradi.

Amaliy tadqiqotlar: Ijtimoiylashuv jarayoniga munosabat qanday hissa qo'shishini batafsil tushunish uchun individual amaliy tadqiqotlarni o'rganing. Ushbu sifatli yondashuv munosabat shaxsiyatni rivojlantirishning o'ziga xos usullari haqida boy tushuncha berishi mumkin.

Madaniyatlararo tadqiqotlar: Turli madaniy kontekstlarda munosabat va shaxsiyat sotsializatsiyasini tekshiring. Madaniyatlararo tadqiqotlar muayyan munosabatlarning universalligi yoki madaniy o'ziga xosligini va ularning shaxsiyat rivojlanishidagi rolini yoritishi mumkin.

Fanlararo hamkorlik: Shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining nazariy asoslari to'g'risida kengroq nuqtai nazarga ega bo'lish uchun sotsiologiya, antropologiya va nevrologiya kabi boshqa fanlarning tadqiqotchilari bilan hamkorlik qiling.

Ushbu usullarning kombinatsiyasidan foydalangan holda, tadqiqotchilar shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining ilmiy nazariy asoslari haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirishlari va ushbu sohadagi bilimlarni rivojlantirishga hissa qo'shishlari mumkin.

Munosabat psixologiyasi va shaxsni sotsializatsiya qilish-bu shaxsni rivojlantirish sharoitida munosabatlarning rivojlanishi va ta'sirini tushuntirish uchun turli xil ilmiy nazariyalarga asoslangan murakkab sohalar. Shaxsni sotsializatsiya qilish sharoitida munosabat psixologiyasini tushunishimizga yordam beradigan ba'zi bir asosiy nazariy asoslar:

Ijtimoiy Ta'lim Nazariyasi:

Umumiy nuqtai: Kanadalik psixolog Albert Bandura tomonidan taklif qilingan ijtimoiy ta'lim nazariyasi-bu kuzatuv o'rganish, taqlid qilish va modellashtirishning

munosabat va xatti-harakatlarni rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydigan keng qamrovli asosdir. Faqat mustahkamlash va jazolashga qaratilgan bixevioristik nazariyalardan farqli o'laroq, ijtimoiy ta'lim nazariyasi shaxslarning yangi xatti-harakatlarga qanday ega bo'lishini tushunishda diqqat, xotira va motivatsiya kabi kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy ta'lim nazariyasining asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- Kuzatuvni o'rganish: modellashtirish yoki taqlid qilish deb ham ataladigan kuzatuvni o'rganish odamlar boshqalarni kuzatish orqali yangi xatti-harakatlarga ega bo'lganda sodir bo'ladi. Bu turli xil ijtimoiy sharoitlarda, jumladan, oila, tengdoshlar guruhlari, ta'lim sozlamalari va ommaviy axborot vositalarida sodir bo'lishi mumkin.

- Modellashtirish: jismoniy shaxslar o'zlarini foydali deb biladigan yoki ijobiy natijalar bilan bog'liq bo'lgan xatti-harakatlarga taqlid qilish ehtimoli ko'proq. Modellar yoki kuzatilayotgan shaxslar o'quv jarayonini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

- Mustahkamlash va jazolash: ijtimoiy ta'lim nazariyasi bixevioristik tamoyillardan tashqarida kengaysa-da, mustahkamlash va jazolash xatti-harakatlarga taqlid qilish ehtimoliga ta'sir qiladi. Ijobiy mustahkamlash xatti-harakatlarning takrorlanish ehtimolini oshiradi, jazo esa ehtimollikni pasaytiradi.

- Kognitiv jarayonlar: ijtimoiy ta'lim nazariyasi o'rganish bilan bog'liq kognitiv jarayonlarni ta'kidlaydi. Diqqat, saqlash (xotira), ko'payish (taqlid) va motivatsiya xulq-atvorni egallash va namoyon bo'lishiga ta'sir qiluvchi muhim kognitiv omillardir.

Dastur: Ijtimoiy ta'lim nazariyasi psixologiya, ta'lim va kriminologiya kabi turli sohalarda keng qo'llanilgan. Bu erda munosabat psixologiyasi va shaxsni sotsializatsiya qilish kontekstida aniq dasturlar mavjud:

- Munosabatni shakllantirish: ijtimoiy ta'lim nazariyasi shuni ko'rsatadiki, shaxslar nafaqat bevosita tajribalar orqali, balki boshqalarning munosabatini kuzatish va taqlid qilish orqali ham munosabatlarga ega bo'ladilar. Ota-onalar, tengdoshlar va ommaviy axborot vositalaridagi nufuzli shaxslar kabi inson hayotidagi muhim odamlar munosabatni rivojlantirish uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

- Shaxsning sotsializatsiyasi: nazariya, ayniqsa, shaxslarning ijtimoiy kontekstda o'z shaxsiyatini qanday rivojlantirishini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, bolalar ota-onalari, aka-ukalari va boshqa nufuzli shaxslarni o'z muhitida kuzatish va taqlid qilish orqali xatti-harakatlar va munosabatlarni o'rganadilar.

- Media ta'siri: ijtimoiy ta'lim nazariyasi OAV munosabat va xatti-harakatlarni qanday shakllantirishi mumkinligini tushuntirishga yordam beradi. Shaxslar o'zlarining xatti-harakatlarini filmlarda, teleshoularda yoki reklamalarda ko'rgan belgilaridan keyin modellashtirishlari mumkin. Ommaviy axborot vositalari ijtimoiy

me'yorlar va qadriyatlarga ta'sir ko'rsatadigan kuzatuv ta'limining kuchli manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin.

- Aralashuvlar va ta'lim: ta'lim sharoitida ijtimoiy ta'lim nazariyasi ijobiy xatti-harakatlarni targ'ib qiluvchi tadbirlarni ishlab chiqish uchun ishlatilgan. Istalgan xatti-harakatlarni modellashtirish va ijobiy mustahkamlashni ta'minlash shaxslar o'rtasida ijtimoiy munosabat va harakatlarning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Ijtimoiy ta'lim nazariyasini tushunish va qo'llash individual bilish, ijtimoiy muhit va munosabat va xatti-harakatlarni egallash o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlik haqida tushuncha berishi mumkin. Ushbu nazariya shaxslarning o'zlarining ijtimoiy sharoitlaridan qanday saboq olishlarini va inson xulq-atvorini shakllantirishda modellashtirishning rolini tushunishga katta hissa qo'shdi.

Kognitiv dissonans nazariyasi:

- Umumiy tasavvur: Leon Festinger tomonidan taklif etilgan ushbu nazariya shuni ko'rsatadiki, shaxslar ichki izchillikka intilishadi va ularning munosabatlari va xatti-harakatlari nomuvofiq bo'lsa, noqulaylik (kognitiv dissonans) paydo bo'lishi mumkin.

- Ilova: shaxs sotsializatsiyasida kognitiv dissonans nazariyasi shuni ko'rsatadiki, odamlar o'z munosabatlarini xatti-harakatlariga moslashtirishi yoki aksincha, noqulaylikni kamaytirishi mumkin.

Ijtimoiy Identifikatsiya Nazariyasi:

- Umumiy tasavvur: Anri Tajfel va Jon Tyorner tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi shaxslarning o'zlarini va boshqalarni qanday qilib ijtimoiy guruhlariga ajratishini o'rganib, ijtimoiy o'ziga xosliklarning shakllanishiga olib keladi.

- Ilova: munosabatlar ko'pincha ijtimoiy guruhga a'zolik orqali shakllanadi va shaxsning sotsializatsiyasi ijtimoiy o'ziga xoslik bilan bog'liq munosabatlarni ichkilashtirishni o'z ichiga oladi.

Xususiyatlar Nazariyasi:

- Umumiy tasavvur: xarakter nazariyalari, masalan, katta beshlik xususiyatlari, shaxsdagi individual farqlarni keltirib chiqaradigan barqaror va doimiy xususiyatlarni aniqlash va turkumlashga qaratilgan.

- Ilova: xususiyatlar vaqt o'tishi bilan munosabatlarning shakllanishi va namoyon bo'lishiga ta'sir qilishi mumkin va shaxsning sotsializatsiyasi shaxsning o'ziga xos xususiyatlariga mos keladigan munosabatlarning rivojlanishini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy Kognitiv Nazariya:

- Umumiy tasavvur: ijtimoiy ta'lim nazariyasining kengayishi, ijtimoiy kognitiv nazariya (Bandura) diqqat, xotira va motivatsiya kabi kognitiv jarayonlarning munosabatlarni egallash va saqlashdagi rolini ta'kidlaydi.

- Ilova: shaxsni sotsializatsiya qilishda ushbu nazariya shuni ko'rsatadiki, shaxslar o'zlarining munosabatlariga mos keladigan ma'lumotlarga tanlab qatnashadilar va eslab qoladilar, bu munosabatlarning rivojlanishi va mustahkamlanishiga ta'sir qiladi.

Rejalashtirilgan xatti-harakatlar nazariyasi:

- Umumiy tasavvur: Icek Ajzen tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariya munosabat, subyektiv me'yorlar va idrok etilgan xulq-atvor nazorati shaxsning xulq-atvor bilan shug'ullanish niyatiga ta'sir qiladi, bu esa o'z navbatida xulq-atvorning o'ziga ta'sir qiladi.

- Ilova: shaxsni sotsializatsiya qilishda rejalashtirilgan xulq-atvor nazariyasini shaxslar ijtimoiy me'yorlarni rivojlantirish va o'zlashtirishda xulq-atvor niyatlari va harakatlariga qanday ta'sir qilishini tushunish uchun qo'llash mumkin.

Ilova Nazariyasi:

- Umumiy tasavvur: jon Boulbi tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasi erta munosabatlarning, xususan, tarbiyachilar bilan keyingi hissiy va ijtimoiy rivojlanishga ta'sirini o'rganadi.

- Ilova: shaxsni sotsializatsiya qilishda bog'lanish tajribalari munosabatlarga, ishonchga va shaxslararo o'zaro munosabatlarga munosabatni shakllantirishi, shaxsning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin.

Ushbu nazariy asoslar birgalikda shaxsiyat sotsializatsiyasining kengroq kontekstida munosabat qanday shakllanishi, saqlanishi va ifodalanishini tushunishimizga yordam beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu nazariyalar ko'pincha bir-biriga mos keladi va tadqiqotchilar munosabatni rivojlantirish va sotsializatsiya haqida keng qamrovli tushuncha berish uchun bir nechta nazariyalarga tayanishi mumkin.

Munozara Bo'limi:

Topilmalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy kognitiv nazariya, ijtimoiy ta'lim nazariyasi va kognitiv dissonans nazariyasi tushunchalarini birlashtirgan ko'p qirrali yondashuv shaxsni sotsializatsiya qilish jarayonida munosabatni rivojlantirish bilan bog'liq murakkab jarayonlarni tushunish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, madaniy ta'sirlar va tengdoshlarning o'zaro ta'siri kabi kontekstual omillarning roli munosabatlarni shakllantirishda muhim fikrlar sifatida paydo bo'ldi.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining nazariy asoslari munosabatning shaxs hayoti davomida qanday shakllanishi, mustahkamlanishi va o'zgarishini tushunish uchun mustahkam asos yaratadi. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu nazariyalar o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sirni yanada o'rganishi va turli xil madaniy va ijtimoiy kontekstlarning munosabatni shakllantirishga ta'sirini o'rganishi mumkin. Bundan tashqari, bo'ylama tadqiqotlar

shaxsiyat sotsializatsiyasi davrida munosabat rivojlanishining uzoq muddatli traektoriyalari haqida qimmatli tushunchalarni taklif qilishi mumkin.

Shaxsni sotsializatsiya qilishda munosabat psixologiyasining ilmiy nazariy asoslarini ochib, ushbu tadqiqot shaxsiyat rivojlanishining kengroq kontekstida individual munosabatlarni shakllantiradigan murakkab jarayonlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar.

1. Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6(SP), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3>
2. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. *European science review*, (3-4), 69-72.
3. N. Ismoilova, D.Abdullayeva. *Ijtimoiy psixologiya*. 2013. Qisqacha psixologik lug'at. - Rostov-na-Donu: FENIKS. L.A.Karpenko, A.V.Petrovskiy, M.G.Yaroshevskiy.1998.
4. G'oziyev E. G. *Umumiy psixologiya*. Toshkent 2002. 1-2 kitob
5. G'oziyev E. G. *Muomila psixologiyasi*.
6. Belinskaya E. P., Tixomandritskaya O.A. *Shaxsning ijtimoiy psixologiyasi*. M., 2001
7. *APA Concise Dictionary of Psychology*. (2009). Washington, DC: American Psychological Association
8. Bravers, D., Cleeremans, A., Hermant, C., Tibboel, H., Kornereich, C., Verbanck, & Noel, X. (2013). Implicit gambling attitudes in problem gamblers: Positive but not negative implicit associations. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 44, 94-97.
9. Fazio, R. H. (2007). Attitudes as Object-Evaluation Associations of Varying Strength. *Social Cognition*, 25, 664-703.